

УДК 378.014.5

DOI: 10.33813/2224-1213.22.2020.7

Тоцька Олеся Леонтіївна,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту Східноєвропейського
національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID 0000-0003-4748-2134
o_totska@meta.ua*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ТРАНСФОРМАЦІЯ НАПРЯМІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Мета статті полягає в аналізі трансформації напрямів державної політики щодо концептуальних засад управління розвитком вищої освіти в Україні з 2002 р. дотепер. **Методологія** дослідження полягає у використанні методу порівняльного аналізу. **Наукова новизна** отриманих результатів полягає в тому, що напрями державної політики щодо розвитку освіти в Національній доктрині розвитку освіти співвіднесені зі стратегічними напрямками розвитку освіти в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року та складовими частинами Закону України «Про вищу освіту», де вони реалізовані. **Висновки.** Стратегічні напрями розвитку освіти, перераховані в Національній стратегії, дещо звучують напрями державної політики щодо розвитку освіти, зазначені в Національній доктрині. Однак ЗУ «Про вищу освіту» було охоплено майже всі напрями, окреслені Національними доктриною та стратегією.

Ключові слова: *напрями розвитку; вища освіта; освіта; Національна доктрина; Національна стратегія; Закон України.*

Тоцкая Олеся Леонтьевна,

*кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента
Восточноевропейского национального университета имени Леси Украинки*

Концептуальные основы управления развитием высшего образования в Украине: трансформация направлений государственной политики

Цель статьи заключается в анализе трансформации направлений государственной политики относительно концептуальных основ управления развитием высшего образования в Украине с 2002 г. до сих пор. **Методология** исследования заключается в использовании метода сравнительного анализа. **Научная новизна**

полученных результатов заключается в том, что направления государственной политики по развитию образования в Национальной доктрине развития образования соотносены со стратегическими направлениями развития образования в Национальной стратегии развития образования в Украине на период до 2021 года и составными частями Закона Украины «О высшем образовании», где они реализованы.

Ключевые слова: направления развития; высшее образование; образование; Национальная доктрина; Национальная стратегия; Закон Украины.

Totska Olesia,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management of Lesya Ukrainka Eastern European National University

Conceptual Foundations of Higher Education Development Management in Ukraine: Transformation of Public Policy Areas

The purpose of the article is to analyze the transformation of the directions of public policy regarding the conceptual foundations of higher education development management in Ukraine since 2002. **The methodology** of the study is to use the benchmarking method. **The scientific novelty** of the obtained results is that the directions of the state policy of education development in the National doctrine of development of education are correlated with the strategic directions of education development in the National strategy of development of education in Ukraine until 2021 and the constituent parts of the Law of Ukraine «On Higher Education», where they are implemented. **Conclusions.** The strategic directions of education development, listed in the National strategy, somewhat narrow the directions of state policy of education development, set out in the National doctrine. However, the Law «On Higher Education» covered almost all areas outlined in the National doctrine and strategy.

Keywords: directions of development; higher education; education; National doctrine; National strategy; Law of Ukraine.

Актуальність теми дослідження. Як відомо, концепція (від лат. *conceptio* – осягати, сприймати) – система поглядів, понять про ті чи інші явища або процеси, спосіб їхнього розуміння, тлумачення; основна ідея будь-якої теорії, головний задум; ідея чи план нового, оригінального розуміння; конструктивний принцип художньої, технічної та інших видів діяльності [1].

На загальнодержавному рівні основними нормативно-правовими документами, які описують концептуальні засади управління розвитком вищої освіти в Україні, є ЗУ «Про вищу освіту» [2], а також Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (далі – НСРО) [3], яка конкретизує основні шляхи реалізації концептуальних ідей і поглядів розвитку освіти, визначених Національною доктриною розвитку освіти (далі – НДРО) [4]. Згідно з цією доктриною, мета державної політики щодо розвитку освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід’ємну

складову європейської та світової спільноти. У ній зазначено 15 пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку освіти [4].

У свою чергу, метою стратегії визначено підвищення доступності якісної, конкурентоспроможної освіти відповідно до вимог інноваційного сталого розвитку суспільства, економіки; забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними здібностями, потребами на основі навчання протягом життя. Вона передбачає 12 стратегічних напрямів розвитку освіти [3].

Водночас ЗУ «Про вищу освіту» встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу із закладами вищої освіти (ЗВО) на принципах автономії ЗВО, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми свідчить, що концептуальним засадам і напрямам розвитку вищої освіти в Україні присвятили свої праці й окремі вітчизняні науковці: С. П. Ботезат, А. В. Сало, О. М. Хохленко, О. В. Черниш [5–8] та ін. Однак ними не проводився порівняльний аналіз трьох зазначених вище засадничих документів розвитку вітчизняної освіти, у тому числі вищої. Нами вже розпочато дослідження в цьому напрямі [9].

Мета дослідження полягає в аналізі трансформації напрямів державної політики щодо концептуальних засад управління розвитком вищої освіти в Україні з 2002 р. до сьогодні.

Виклад основного матеріалу. Трансформацію напрямів розвитку освіти в Україні від НДРО до НСРО, а також їх реалізацію згідно ЗУ «Про вищу освіту» відобразимо таким чином: напрям державної політики щодо розвитку освіти в НДРО (від 1 до 15) → стратегічний напрям розвитку освіти в НСРО (від 1 до 12) → частина ЗУ «Про вищу освіту», де вони реалізовані. Окрім того, деталізуємо положення згаданого закону щодо реалізації напрямів. Отримаємо такі результати:

1. Особистісна орієнтація освіти (у НДРО). → *1. Реформування системи освіти, в основу якої покладатиметься принцип пріоритетності людини (у НСРО).* → *Прембула.*

Зокрема, в преамбулі ЗУ «Про вищу освіту» вказується на створення умов для самореалізації особистості.

2. Формування національних і загальнолюдських цінностей (у НДРО). → *5. Побудова ефективної системи національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді (у НСРО).* → *Ст. 26. Основні завдання ЗВО.*

До основних завдань ЗВО віднесено збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства.

3. Створення для громадян рівних можливостей у здобутті освіти. *5. Розвиток системи безперервної освіти та навчання протягом життя (у НДРО).* → *6. Забезпечення доступності та безперервності освіти протягом усього життя (у НСРО).* → *Ст. 4. Право на вищу освіту. Ст. 3. Державна політика у сфері вищої освіти.*

Законом гарантується право на вищу освіту незалежно від віку, громадянства, місця проживання, статі, кольору шкіри, соціального і майнового стану, національності, мови, походження, стану здоров'я, ставлення до релігії, наявності судимості, а також від інших обставин (ст. 4). Одним із принципів державної політики у сфері вищої освіти визначено сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя (ст. 3).

4. Постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу (у НДРО). → 3. Модернізація структури, змісту та організації освіти на засадах компетентного підходу (у НСРО). → Розділ IX. Організація освітнього процесу.

Освітній процес провадиться у ЗВО (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямований на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості (ст. 47).

6. Пропаганда здорового способу життя (у НДРО). → 7. Формування безпечного освітнього середовища, екологізації освіти (у НСРО). → Ст. 26. Основні завдання ЗВО.

До основних завдань ЗВО віднесено формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах (ст. 26).

7. Розширення україномовного освітнього простору (у НДРО). → відсутній напрям (у НСРО). → Ст. 48. Мова освітнього процесу у вищих навчальних закладах.

Мовою освітнього процесу у ЗВО є державна мова (ст. 48).

8. Забезпечення освітніх потреб національних меншин (у НДРО). → відсутній напрям (у НСРО). → Ст. 45. Зовнішнє незалежне оцінювання.

Згідно із законом, за бажанням особи завдання сертифікаційної роботи зовнішнього незалежного оцінювання надаються у перекладі регіональною мовою або мовою меншин, якщо цією мовою здійснюється навчання у системі середньої освіти (крім завдань з української мови і літератури та іноземних мов) (ст. 45).

9. Забезпечення економічних і соціальних гарантій для професійної самореалізації педагогічних, науково-педагогічних працівників, підвищення їх соціального статусу (у НДРО). → 11. Підвищення соціального статусу педагогічних і науково-педагогічних працівників (у НСРО). → Ст. 59. Гарантії науково-педагогічним, науковим, педагогічним та іншим працівникам ЗВО.

Науково-педагогічним, науковим, педагогічним та іншим працівникам ЗВО створюються належні умови для праці, підвищення кваліфікації, організації побуту, відпочинку та медичного обслуговування, у тому числі викладачам з інвалідністю; виплачуються у разі втрати роботи компенсації відповідно до законодавства. Науково-педагогічним, науковим і педагогічним працівникам ЗВО встановлю-

ються доплати за науковий ступінь доктора філософії та доктора наук у розмірах відповідно 15 та 25 % посадового окладу, а також за вчене звання доцента і старшого дослідника – 25 % посадового окладу, професора – 33 % посадового окладу. ЗВО може встановити більший розмір доплат за рахунок власних надходжень (ст. 59).

10. *Розвиток дошкільної, позашкільної, загальної середньої освіти у сільській місцевості та професійно-технічної освіти (у НДРО). → відсутній напрям (у НСРО). → не стосується вищої освіти.*

11. *Органічне поєднання освіти і науки, розвиток педагогічної та психологічної науки, дистанційної освіти (у НДРО). → 8. Розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті, підвищення якості освіти на інноваційній основі (у НСРО). → Розділ XI. Наукова, науково-технічна, мистецька та інноваційна діяльність у ЗВО. Розділ V. Забезпечення якості вищої освіти.*

Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у ЗВО є невід'ємною складовою освітньої діяльності і провадиться з метою інтеграції наукової, освітньої і виробничої діяльності в системі вищої освіти (ст. 65). Система забезпечення якості вищої освіти в Україні складається із систем внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності ЗВО та якості вищої освіти, а також системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти (ст. 16).

12. *Запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій.*
13. *Створення індустрії сучасних засобів навчання і виховання, по-вне забезпечення ними навчальних закладів (у НДРО). → 9. Інформатизація освіти, вдосконалення бібліотечного та інформаційно-ресурсного забезпечення освіти і науки (у НСРО). → Розділ XI. Наукова, науково-технічна, мистецька та інноваційна діяльність у ЗВО. Ст. 29. Національний заклад вищої освіти.*

Одним із основних завдань наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності ЗВО є застосування нових наукових, науково-технічних знань під час підготовки фахівців з вищою освітою (ст. 65). Національний ЗВО має право отримувати на пріоритетних засадах фінансування для придбання наукового і навчального обладнання, комп'ютерних програм тощо за рахунок державного бюджету (ст. 29).

14. *Створення ринку освітніх послуг та його науково-методичного забезпечення (у НДРО). → 2. Оновлення згідно з вимогами часу нормативної бази системи освіти. 4. Створення та забезпечення можливостей для реалізації різноманітних освітніх моделей, створення навчальних закладів різних типів і форм власності. 10. Забезпечення проведення національного моніторингу системи освіти. 12. Створення сучасної матеріально-технічної бази системи освіти. (у НСРО). → Розділ III. Стандарти освітньої діяльності та вищої освіти. Розділ VI. Заклади вищої освіти. Розділ XIV. Контроль у сфері вищої освіти. Ст. 70. Матеріально-технічна база і правовий режим майна ЗВО.*

Центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки розробляються та затверджуються стандарти освітньої діяльності – сукупність мінімальних вимог до кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення освітнього

процесу ЗВО і наукової установи (ст. 9). В Україні діють ЗВО таких типів: університет, академія, інститут, коледж; ЗВО державної, комунальної та приватної форми власності мають рівні права у провадженні освітньої, наукової та інших видів діяльності (ст. 27–28). У сфері вищої освіти передбачено державний (здійснює центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері освіти) та громадський (здійснюється громадськими об'єднаннями й окремими громадянами на принципах відкритості та прозорості) контроль (ст. 77–78). Матеріально-технічна база ЗВО включає будівлі, споруди, землю, комунікації, обладнання, транспортні засоби, службове житло та інші матеріальні цінності. Земельні ділянки передаються ЗВО незалежно від форми власності у постійне користування (ст. 70).

15. Інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів (у НДРО). → відсутній напрям (у НСРО). → Розділ XIII. Міжнародне співробітництво.

Держава з метою гармонізації законодавчих та інших нормативно-правових актів України у сфері вищої освіти та імплементації найважливіших положень міжнародних документів підтверджує пріоритетність норм міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана ВРУ (ст. 74).

Висновки. Як бачимо, стратегічні напрями розвитку освіти, перераховані в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, дещо звужують напрями державної політики щодо розвитку освіти, зазначені в Національній доктрині розвитку освіти. Зокрема, до них не віднесено розширення україномовного освітнього простору; забезпечення освітніх потреб національних меншин; розвиток дошкільної, позашкільної, загальної середньої освіти у сільській місцевості та професійно-технічної освіти; а також інтеграцію вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів. Однак ЗУ «Про вищу освіту» було охоплено майже всі напрями, окреслені Національними доктриною та стратегією. Окрім того, він включає основні пріоритети Європейського простору вищої освіти: 1) визнання ступенів і термінів навчання; 2) забезпечення якості навчання та викладання; 3) мобільність учасників навчального процесу; 4) навчання впродовж життя; 5) сприяння працевлаштуванню випускників; 6) сприяння дослідженню й інноваціям.

Список використаних джерел

1. **Концепція.** Енциклопедія сучасної України: веб-сайт. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=3256 (дата звернення: 21.11.2019).
2. **Про вищу освіту:** Закон України від 01 лип. 2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 21.11.2019).
3. **Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року:** Указ Президента України від 25 черв. 2013 р. № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 21.11.2019).
4. **Про Національну доктрину розвитку освіти:** Указ Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (дата звернення: 21.11.2019).

5. **Ботезат С. П.** Концептуальні засади та напрями розвитку вищої освіти в Україні. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 11. С. 145–147. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2011_11_24 (дата звернення: 21.11.2019).

6. **Сало А. В.** Концептуальні засади розвитку вищої освіти в Україні. Бізнес Інформ. 2015. № 10. С. 91–96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_10_16 (дата звернення: 21.11.2019).

7. **Хохленко О. М.** Концептуальні засади розвитку вищої освіти в Україні. Dictum factum. 2018. № 1. С. 80–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dicf_2018_1_16 (дата звернення: 21.11.2019).

8. **Черниш О. В.** Концептуальні засади стратегічного управління закладами вищої освіти. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2018. Вип. 3. С. 104–108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evzdia_2018_3_21 (дата звернення: 21.11.2019).

9. **Павліха Н., Тоцька О.** Стратегічні напрями модернізації системи управління вищою освітою в Україні. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. 2019. № 4. С. 33–41. DOI: <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-04-33-41>

References

1. **Concept.** Encyclopedia of Modern Ukraine: Website. Retrieved from http://esu.com.ua/search_articles.php?id=3256 [in Ukrainian].

2. **On Higher Education: Law of Ukraine** from July 01 2014, 1556-VII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].

3. **On the National Strategy** for the Development of Education in Ukraine until 2021: Presidential Decree from June 25 2013, 344/2013. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> [in Ukrainian].

4. **On the National Doctrine** of Educational Development: Presidential Decree from April 17 2002, 347/2002. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> [in Ukrainian].

5. **Botezat, S. P.** (2011). Conceptual bases and directions of higher education development in Ukraine. Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine, 11, 145–147. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2011_11_24 [in Ukrainian].

6. **Salo, A. V.** (2015). Conceptual principles of higher education development in Ukraine. Business Inform, 10, 91–96. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_10_16 [in Ukrainian].

7. **Khokhlenko, O. M.** (2018). Conceptual principles of higher education development in Ukraine. Dictum factum, 1, 80–82. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/dicf_2018_1_16 [in Ukrainian].

8. **Chernysh, O. V.** (2018). Conceptual principles of strategic management of higher education institutions. Economic Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy, 3, 104–108. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/evzdia_2018_3_21 [in Ukrainian].

9. **Pavlikha, N., Totska, O.** (2019). Strategic areas of modernization of the higher education management system in Ukraine. Economic Journal of the Eastern European National University. Lesya Ukrainka, 4, 33–41. DOI: <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-04-33-41> [in Ukrainian].